

Toshkent, 2025-y

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOIY KO'NIKMALARNI
SHAKLLANTIRISHDA OILANING ROLI

Tulayeva Dilafruz Muxiddinovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Psixologiya mutaxassisligi 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17786319>

Annotatsiya: Bola shaxsining ijtimoiy rivojlanishida oila birlamchi ijtimoiy muhit va tarbiyaviy institut sifatida fundamental ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning pedagogik saviyasi, tarbiyaviy uslubi, shuningdek oiladagi ijobiy emotsional-munosabat muhit bolaga ijtimoiylashish jarayonida mustahkam poydevor yaratadi. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida oilaning o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: “men” obrazi, muloqot uslubi, ijtimoiy moslashuv, oiladagi hissiy muhit, ijtimoiy normalar, o'yin faoliyati, tarbiya, rolli o'yinlar, ko'nikma.

Аннотация: В социальной развитии личности ребёнка семья занимает фундаментальное значение как первичная социальная среда и воспитательный институт. Педагогическая компетентность родителей, воспитательный стиль, а также позитивный эмоционально-деловой климат в семье создают прочную основу для процесса социализации ребёнка. В данной статье научно-теоретически анализируется роль и значение семьи в формировании социальных навыков у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: образ «я», стиль общения, социальная адаптация, эмоциональный климат, социальные нормы, игровая деятельность, воспитание, ролевые игры, навык.

Abstract: In the social development of a child's personality, the family holds fundamental importance as the primary social environment and educational institution. Parents' pedagogical competence, upbringing style, and the positive emotional and relational climate within the family provide a solid foundation for the child's socialization process. This article presents a scientific and theoretical analysis of the role and significance of the family in the formation of social skills in preschool-aged children.

Keywords: self-concept, communication style, social adaptation, emotional climate, social norms, play activity, upbringing, role-playing games, skill.

Kirish.

Oila – ta'lim va tarbiya maskani bo'lib, dunyoga kelgan farzand oilada axloq-odob qoidalarini, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi qadriyatlarni o'rganadi. Shuning ushun oila davlatning asosiy e'tibor markaziga tushib, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida “Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lishi” uni mustahkam himoyada ekanligini belgilab beradi. Jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lgan oilani

tinchliligi bu o'z navbatida davlat ravnaqining garovi hisoblanadi. Dunyoga kelgan har bir farzand oila deb atalmish muqaddas dargohda otaonasidan poklik, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, ta'lim va tarbiya, odob va ahloq qoidalarini, urf-odat va qadriyatlarni o'rganadi. Oila – bu bir kunlik, bir yillik emas, balki bir umrlik makondirki, bu makonda har kun, har soatda qanchadan-qancha voqea hodisalar, yangidan-yangi tashvishu quvonchlar sodir bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev buyuk allomalarning ushbu fikrini keltirib o'tdilar: «Bola ota-ona qo'lida bir-omonatdir».

Yosh avlodning har tomonlama rivojlanishida, kamol topishida, buyuk shaxs sifatida shakllanishida oila muhim o'rin tutadi. Oila jamiyatning birlamchi bo'g'ini bo'lib, inson shaxsini shakllantirish, tarbiyalash oiladan boshlanadi. Oila-murakkab ijtimoiy guruh. U biologik, ijtimoiy, axloqiy, munosabatlarning birlashuvi natijasida vujudga keladi, shu sababli oilalar birlashib, jamiyatni tashkil etadi. “Oila-kishilarning qon-qarindoshlik, mulk va manfaat umumiyligi va talab-ehtiyojlarini birgalikda qondirishga asoslangan, maqsadi yagona bo'lgan majmua ya'ni mikroijtimoiy tuzilmadir”- deb ta'kidlaydi. Jamiyatdagi o'zgarishlar oilaga ta'sirini ko'rsatganidek, oiladagi o'zgarishlar ham jamiyatga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Oila davlatning, jamiyatning asosiy tayanchi ekan, uning mutsahkamligi, tinch-totuvligi, farovonligi va barqarorligidan jamiyat manfaatdordir.

Ijtimoiy ko'nikmalar bola tomonidan jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor me'yorlariga mos ravishda o'zini tutish, boshqalar bilan muloqot qilish, hamkorlik qilish, empatiya va birdamlikni namoyon etish kabi ijtimoiy faoliyat shakllari tushuniladi. Psixolog L.S. Vigotskiy ta'kidlaganidek, bola shaxsining rivojlanishi avvalo ijtimoiy muhit ta'sirida kechadi. Uning fikricha, bola avval tashqi faoliyat orqali tajriba orttiradi, keyinchalik esa bu tajriba ichki psixik faoliyatga aylanadi. Maktabgacha yoshda shakllanadigan ijtimoiy ko'nikmalar bola kelajakda maktab ta'limiga, jamoada ishlashga, mustaqil fikrlashga va o'zini tutishga tayyor bo'lishida muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi. Bu bosqichda bola “men” obrazini shakllantirib, o'zining jamiyatdagi o'rnini anglay boshlaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Oila birinchi va eng muhim ijtimoiy institut bo'lib, unda bola hayotining dastlabki ijtimoiy tajribasini oladi. Oila bola uchun nafaqat biologik, balki ijtimoiy rivojlanish manbai hisoblanadi. Oila muhitida bola ijtimoiy rollarni muloqot madaniyatini, muomala odobini va emotsional munosabatlarni o'zlashtiradi.

A.G.Kovalevning ta'kidlashicha, bola shaxsining shakllanishida oila muhitining tarbiyaviy salohiyati, ota-onaning ma'naviy darajasi, pedagogik bilimga ega bo'lishi va emotsional iqlim muhim omillardandir. Ota-onaning o'zaro munosabati, bolaga bo'lgan munosabati va u bilan muloqot uslubi bolaning ijtimoiy moslashuvi uchun hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Oila tarbiyasining xususiyatlari A.I.Zaxarov, A.S. Spivakovskaya, A.Ya.Varga, E.G. Eydemiller, J.Gippenreiter, M.Buyanov, Z.Mateychek, G. Xomentauskas, A. Fromm, R. Snyder va boshqalar oilaviy munosabatlarda farzand tarbiyasini o'rganishga katta hissa qo'shgan A.S.Makarenko oilaviy tarbiyaning eng muhim masalalarini ishlab chiqqan. “Ota-onalar uchun kitob”da Makarenko oilaning asosiy jamoa ekanligini, bu yerda har kim o'z vazifalari va majburiyatlari, shu jumladan bolasi bilan to'la a'zosi ekanligini ta'kidlaydi. A.E. Lichko, oilaviy munosabatlar muammolarini o'rganib, oiladagi noqulay vaziyatlarni aniqladi. Aytishimiz mumkinki, oilaviy tarbiya muammolari masalasi ko'pgina olimlar tomonidan har tomonlama ko'rib chiqilmoqda.

Oila xavfsizlikka, zavqlanish va o'zini o'zi anglashga erishish imkoniyatlarini yaratadi. Bu identifikatsiya chegaralarini bildiradi, “Men” imidjining shaxsiyatining paydo bo'lishiga hissa qo'shadi. Ota-onalar birinchi tarbiyachilar - bolalarga eng kuchli ta'sir ko'rsatadilar. Ko'proq J.J. Russo har bir keyingi o'qituvchi avvalgisiga qaraganda bolaga kamroq ta'sir ko'rsatadi deb ta'kidladi.

O'rta Osiyolik mutafakkirlardan Farobiy va Abu Ali Ibn Sino inson tarbiyasiga ta'sir etadigan omillar ahamiyatiga e'tibor berganlar. Farobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: Munosib inson bo'lish uchun insonda ikki xil imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo'ldir.”deydi. Abu Ali Ibn Sino oila tarbiyasida ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib: “Bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ng uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak. Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa, oila baxtli bo'ladi” degan fikrni ilgari suradi.

Inson yaralibdiki o'zining oilasida tarbiyalanadi. Onalar farzand tarbiyasida hamisha oilada muhim o'rin tutganlar. Farzand tug'ilgandan keyin ham otasi ish yoki boshqa sabablar bilan ko'p vaqt uyda bo'lmaydi, tarbiyaga doir zarur og'itlar, ko'rsatmalar bergan holda, asosiy ishi moddiy ta'minot bo'lib qolaveradi. Agar “Nega farzand tarbiyasi yolg'iz mening zimmamda bo'lar ekan?!” deya u ham tarbiya bilan shug'ullanmasa, nafaqat bir bolaning balki butun boshli millatning kelajagini barbod qiladi. Ulug'larimiz hayotiga nazar soladigan bo'lsak, ularning onalari hatto otlari vafot qilganda ham moddiy ta'minotni o'z zimmalariga olishgan, han farzand tarbiyasi bilan shug'ullanishgan. Yillar davomida chekilgan zahmat natijasida Imom Ahmad, Imom Buxoriy kabi buyuk insonlar yetishgan. Abdurauf Fitrat “Rahbari najot” asarida shunday yozgan edi: “Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi bolalar ham shunday muhitda bo'lsalar, o'sha muhitning har qanday odat va axloqini qabul qiladilar. Abdurauf Fitrat “Rahbari najot” asarida shunday yozgan edi: Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi bolalar ham shunday muhitda bo'lsalar, o'sha muhitning har qanday odat va axloqini qabul qiladilar.

Bolalarimiz, ularning taqdiri, kelajagi, haqiqatan ham, juda omonat ekanini bugungi hayot har tomonlama isbotlamoqda. Agar farzandimizga to'g'ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada uning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo'lib turmasak, ularni ilm-u hunarga o'rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo'yishimiz hech gap emas. Darhaqiqat, farzandga beriladigan tarbiya dastlab oila muhitida bajariladigan eng asosiy vazifadir. Farzandlar o'z uylarida kuzatgan ma'naviy muhitdan nusxa oladilar. Bizning fikrimizcha ham ota-ona farzandlar tarbiyasi bilan doimiy ravishda qiziqib, uning xatti-xarakatlari bilan o'rtoqlashib, aloqalarni o'rnatib borishi ijtimoiy muhitdagi ijobiy munosabatlarga olib keladi.

Oilada uchraydigan har qanday qiyinchiliklarga sabr-qanoat, ijobiy muomala va munosabatlar ota-onalarning farzandlariga to'g'ri tarbiya berganliklariga bog'liq bo'ladi. Shu sababli oilada ota-onalar farzandlarini yosh davrlar xususiyatlari inobatga olgan holda ularni har tomondan psixik, aqliy, fiziologik, ma'naviy-ma'rifiy, insonparvarlik xislatlarini rivojlantirib, kamol toptirishi zarur. Bu esa o'z navbatida farzand va ota-ona o'rtasida ro'y berishi mumkin bo'lgan turli kelishmovchiliklarni oldini olishga olib keladi.

Natijalar va muhokamalar.

O'zbekistonlik tadqiqotchilarning e'tibori, avvalo oilaning ijtimoiylashuv instituti sifatida insonning ruhiy kamolotida tutgan o'rini tekshirishga qaratiladi. Jumladan, “Oila psixologiyasi” kitobida V.Karimova, jumladan shunday yozadi: “Oilaviy ijtimoiylashuvning qadri va ahamiyati

shundaki, uning ta'sirida birinchidan, shaxs katta, mustaqil hayotga, jumladan, oilaviy hayotga tayyorlanadi, o'ziga yarasha sifat va fazilatlarni shakllantirib boradi, ikkinchidan, har tomonlama yetuk, barkamol, aqlli, sog' va salomat shaxs bo'lib yetishish imkoniyatiga ega bo'ladi, oila va uning sog'lom ma'naviy muhiti bolani jamiyatda yashashga, o'ziga o'xshash shaxslar bilan murosa qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, kasb-hunarli bo'lish, muomalada axloq-odob normalariga bo'ysunishga o'rgatadi, psixologik jihatdan tayyorlaydi”.

Oiladagi o'zaro munosabatlarning farzand ijtimoiylashuviga ta'sirida ota-onaning bevosita rolini ta'kidlar ekan, muallif oila to'liqligining ahamiyatiga e'tiborni qaratadi: “Bizning kuzatishlarimiz shuni isbotladiki, oilaning to'liq bo'lishi, ya'ni, unda ham ota, ham onaning tinchlik-totuvlikda yashashlari va unda normal insoniy munosabatlar, sog'lom ma'naviy muhitning mavjudligi bolaning har tomonlama yaxshi rivojlanishi, sog'lom, aqlli, kuchli iroda sohibi bo'lib yetishiga imkon beradi. Bolaga ham otani ham onaning bo'lishining zarurati shu bilan izohlanadiki, masalan, qiz bola onasi va uning oilada o'zini tutishiga qarab, o'zini ayollar jinsiga taalluqli ekanligini anglashdan tashqari, kelajakda qanday ona bo'lishini tasavvur qilsa, otasiga, uning onasiga bo'lgan munosabatiga qarab, o'zini kelajakda oila qurganda qanday oila sohibasi bo'lishi lozimligini anglab boradi.

Xuddi shunday, o'g'il bola onasining fazilatlari, oiladagi tutimi va otasiga munosabatini idrok qilib borar ekan, kelajakda qanday qiz bilan turmush qurish mumkinligi, tanlaydigan qizi qanday sifatlar sohibasi bo'lishi lozimligini bilib borsa, otasi va uning oiladagi mavqeiga qarab, o'zini erkak sifatida kelajakda tasavvur qilish bilan birgalikda turmush o'rtog'iga qanday munosabatda bo'lish lozimligi to'g'risida bilim va tasavvurlarini orttirib boradi.

Bu psixologik qonuniyat bo'lib, shaxsning oiladagi shaxsiy va jinsiy ijtimoiylashuvining yetakchi tamoyili hisoblanadi. Shu bois ham bolaning tom ma'noda yaxshi tarbiya olib, jamiyatda va oilaviy munosabatlarda munosib mavqega ega bo'lishi uchun oila muhiti sog'lom, barqaror, er va xotin bir-birlariga g'amxo'r, mehrli sadoqatli bo'lishlari o'ta muhimdir”.

Bola uchun eng kuchli ijtimoiy o'rganish manbai — bu kattalarning xatti-harakatlari va nutqidir. A. Bandura o'zining “kuzatuv orqali o'rganish” g'oyasida ta'kidlaganidek, bolalar atrofidagi insonlarning xulq-atvorini kuzatish orqali o'rganadilar va bu tajriba ularning o'z xatti-harakatlariga aylanadi. Ota-onalar o'z xulqi, muloqoti, muammolarga yondashuvi bilan bolaga ijtimoiy ko'nikmalarni bevosita va bilvosita o'rgatadilar. Hurmat, mehr-oqibat, sabr, kechirimlilik kabi qadriyatlar oilada shakllanadi va bola bularni ota-onasining kundalik hayotidagi misollar orqali o'zlashtiradi.

Xulosa va tavsiyalar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, bunda oila muhim va yetakchi o'rinni egallaydi. Oilada ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish uchun quyidagi tavsiyalar muhim hisoblanadi:

- Muloqot va eshitish madaniyatini rivojlantirish lozim. Bunda bolani faol tinglash, uning fikrini inobatga olish orqali o'zini qadrlash hissi shakllanadi.
- Ijtimoiy normalar va qoidalarining mavjudligi. Uy ichida aniq belgilangan xatti-harakat qoidalari bolaga ijtimoiy normalarni o'rganishga yordam beradi.
- Oilada mas'uliyat va vazifalar bo'lishi kerak. Bolaga yoshiga mos kichik mas'uliyatlar yuklash orqali u jamiyatdagi roli va javobgarligini his qila boshlaydi.

- Hamkorlik va o'yin orqali o'rganish. Bu orqali rolli o'yinlar, oilada bolaga hamkorlik, navbat kutish, fikr bildirish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Ota-onaning tarbiyaviy saviyasi, oila ichidagi emotsional iqlim va ijtimoiy tajribaning uzatilish darajasi bolaning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatini belgilab beradi. Har bir ota-ona o'z farzandining ijtimoiy rivojlanishida faol ishtirok etishi, pedagogik bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda boyitib borishi lozim. Oilada shakllangan mustahkam poydevorli tarbiya orqali bola jamiyatga muvaffaqiyatli moslashishi va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishi uchun muhimdir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. Akramova F. A., Abdullayeva R. M. Sharq mutafakkirlarining oila xususidagi qarashlari.T.: «Shams ASA», 2002.
3. Akramova F. A. Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi. T.: 2006.
4. Fayzieva M., Jabborov A. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. - T. 2007.
5. Чередниченко Г.А. Формирование социального поведения у детей. СПб.: Питер, 2006.
6. Шорыгина Т.И. Игровая деятельность в развитии дошкольника. — М.: Владос, 2007. — 174 с.
7. Z.T.Nishonova va boshq. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn]: darslik/Toshkent: 2018. — 600 b.
8. E.G'oziyev “Ontogenez psixologiyasi” darslik Toshkent-2020

Muallif haqida ma'lumot

Tulayeva Dilafruz Muxiddinovna- Toshkent Amaliy fanlar universiteti Psixologiya mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Тулаева Дилафруз Мухиддиновна — магистрант 2 курса по специальности Психология Ташкентского университета прикладных наук.

Tulayeva Dilafruz Mukhiddinovna — 2nd-year master's student in Psychology at Tashkent University of Applied Sciences.